

ТАШАБАБУСЛИ БЮДЖЕТЛАШТИРИШ АМАЛТИЁТИНИ "БИРГАЛИКДА МОЛИЯЛАШТИРИШ" БОСҚИЧИГА ОЛИБ ЧИҚИШ

<https://zenodo.org/records/11521775>

*А.Хасанов, Иқтисодиёт ва молия вазирлиги бўлим
бошлиги, мустақил изланувчилўз*

Мамлакатимизда фуқароларни бюджет жараёнига кенг жалб қилиш ҳамда бюджет очиклигини таъминлаш мақсадида 2021 йилдан бошлаб Ташаббусли бюджет жараёнлари ўтказиб келинмоқда.

Ташаббусли бюджетлаштириш (ёки Партисипатор бюджетлаштириш) - бу демократик мулоқотнинг самарали жараёни бўлиб, унда аҳоли бюджет маблағларини бир қисмини нима мақсадларга ажратишни ҳал қилади, сўнгра ажратилган ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини текширади.

Ушбу восита барқарор ривожланиш мақсадларига эришишга ёрдам беради. Шунингдек, у давлат хизматларини кўрсатишда кўплаб инновацион ёндашувларни синаб кўриш механизмига айланиши мумкин.

Тадқиқотлар шуни кўрсатдики, Партисипатор ёки ташаббусли бюджетлаштиришдан фойдаланиш фуқароларнинг муаммоларини ҳал қилиш учун бюджет харажатларининг бир қисмини қайта йўналтириш имконини беради. Бу кўпинча "марказдан" кўринмайдиган энг "оғир" ва долзарб муаммоларни аниқлаш имконини беради.

Шуни таъкидлаш керакки, Партисипатор бюджетлаштириш жамоатчилик иштирокининг бошқа шаклларида фарқ қилади ва барқарор ривожланишга эришишда муҳим рол ўйнаши мумкин. Бу фуқароларнинг бюджет маблағларини ажратиш жараёнида фаол иштирокини таъминлашнинг кучли воситасидир.

Сўнги йилларда Партисипатор бюджетлаштириш амалиёти кенг қўлланиладиган ва ривожланган мамлакатларда "биргаликда молиялаштириш" тизими оммалашиб бормоқда. Хўш, аслида бу қандай

тизим? Унинг партисипатор ёки ташаббусли бюджетлаштириш амалиётидаги аҳамияти қандай?

Биргаликда молиялаштириш - бу бир нечта томонлар умумий лойиҳа ёки ташаббусга ҳисса қўшадиган жараён. Бунга давлат идоралари, хусусий компаниялар, нотижорат ташкилотлар ёки ҳатто алоҳида фуқаролар кириши мумкин. Биргаликда молиялаштириш кўпинча фуқаролар бюджетнинг бир қисмини тақсимлашга бевосита таъсир кўрсатиш имкониятига ега бўлган Партисипатор бюджетлаштириш шароитида қўлланилади.

Шунингдек, биргаликда молиялаштириш барча иштирокчилар ўртасида мақсадларни аниқ тушуниш ва мувофиқлаштиришни талаб қилади. Бу барча томонларнинг умумий мақсадларга эришиш ва лойиҳанинг ижобий таъсирини максимал даражада ошириш учун **биргаликда ишлашни** таъминлайди.

Биргаликда молиялаштириш ташаббусли бюджет жараёнларида **муҳим рол** ўйнайди. Жумладан:

1. Фуқароларнинг иштирокини ошириш: биргаликда молиялаштириш фуқароларга бюджетлаштириш жараёнида фаол иштирок этиш имконини беради. Улар муҳим деб ҳисоблаган лойиҳаларга ҳисса қўшиши ва шу билан бюджет маблағларини тақсимлашга бевосита таъсир қилиши мумкин.

2. Мавжуд ресурсларни кенгайтириш: биргаликда молиялаштириш лойиҳалар учун мавжуд бўлган маблағларнинг умумий миқдорини ошириши мумкин. Бу, айниқса, турли хил ташаббусларни молиялаштириш зарур бўлганда, **чекланган бюджет ресурслари** шароитида жуда муҳимдир.

3. Шаффофик ва масъулиятнинг ошиши: фуқаролар ўз маблағларини лойиҳаларга сармоя киритганда, бу бюджет жараёнида шаффофик ва масъулиятни ошириши мумкин. Бу, шунингдек, фуқароларнинг бюджетлаштириш жараёнига бўлган ишончини оширишга ёрдам беради.

Шаффофик ва ҳисобдорликни ошириш ташаббусли бюджет доирасида биргаликда молиялаштиришнинг **асосий** мақсадларидан биридир.

<p>Шаффофлик: биргаликда молиялаштириш бюджетлаштириш жараёнида шаффофликни таъминлайди, чунки барча иштирокчилар ўз маблағлари қаерга кетаётганини кўришади. Бу фуқароларга бюджет маблағлари қандай ажратилишини яхшироқ тушуниш ва уларнинг бадалларидан самарали ва мақсадга мувофиқ фойдаланилишига ишонч ҳосил қилиш имконини беради.</p>	<p>Масъулият: фуқаролар ўз маблағларини лойиҳаларга инвестиция қилганда, уларни муваффақиятли амалга оширишга кўпроқ кизиқиш билдирадилар. Бу ушбу лойиҳаларни амалга оширувчи ташкилотларнинг масъулиятини оширишга олиб келиши мумкин, чунки улар ўз ишларини нафақат донорлар, балки ўз хиссасини қўшган фуқаролар ҳам кузатаётганини билишади.</p>	<p>Ишонч: биргаликда молиялаштиришнинг шаффофлиги ва масъулияти фуқароларнинг бюджет жараёнига бўлган ишончини мустаҳкамлашга ёрдам беради. Фуқаролар ўз маблағларидан самарали фойдаланилаётганини ва ташкилотлар ўз ишларининг натижалари учун жавобгар эканлигини кўрсалар, бу уларнинг бюджетлаштириш жараёнига ва умуман бошқарувга бўлган ишончини кучайтириши мумкин.</p>
--	---	---

Шуни таъкидлаш керакки, шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш биргаликда молиялаштириш жараёнининг барча **иштирокчилари ўртасида аниқ ва очиқ мулоқотни** талаб қилади. Бунга лойиҳаларнинг бориши тўғрисида мунтазам равишда хабардор бўлиш, муаммолар ва тўсиқлар тўғрисида очиқ бўлиш, фикр ва танқидларни қабул қилишга тайёр бўлиш киради.

4. Инновацияларни қўллаб-қувватлаш: биргаликда молиялаштириш инновацияларни рағбатлантириши мумкин, чунки бу фуқароларга янги ғояларни таклиф қилиш ва амалга ошириш имконини беради. Бу бюджет маблағларидан янада самарали ва самарали фойдаланишга олиб келиши мумкин.

Умуман олганда, биргаликда молиялаштириш ташаббусли бюджетини тузишда муҳим рол ўйнайди, чунки у фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлайди, мавжуд ресурсларни кенгайтиради, шаффофлик ва масъулиятни оширади ва инновацияларни рағбатлантиради. Бироқ, уни муваффақиятли қўллаш **барча иштирокчилар** ўртасида мақсадларни аниқ тушуниш ва мувофиқлаштиришни талаб қилади.

Биргаликда молиялаштириш иштирокчилари ва уларнинг роллари. Биргаликда молиялаштириш жараёнида турли томонлар иштирок этади, уларнинг ҳар бири ўз ролини “ўйнайди”.

Асосий иштирокчилар ва уларнинг роллари куйидагилардан иборат:

<p>Лойиҳанинг ташаббускорлари: улар биргаликда молиялаштириш учун лойиҳани таклиф қиладиган шахслар, гуруҳлар, ташкилотлар ёки корхоналар бўлиши мумкин. Уларнинг роли лойиҳа ғоясини ишлаб чиқиш, унинг мақсадлари ва эҳтиёжларини аниқлаш ва молиялаштирилгандан кейин лойиҳани бошқаришдир.</p>	<p>Инвесторлар: бу лойиҳага ўз маблағларини қўшадиган шахслар, ташкилотлар ёки корхоналар бўлиши мумкин. Уларнинг роли инвестиция учун лойиҳаларни танлаш ва зарур молиялаштиришни таъминлашдан иборат.</p>
<p>Биргаликда молиялаштириш платформалари: бу лойиҳаларни тақдим этиш ва маблағларни тўплаш учун жой ажратадиган веб-сайтлар ёки хизматлар. Уларнинг роли биргаликда молиялаштириш жараёнининг шаффофлиги ва хавфсизлигини таъминлаш, шунингдек жараёни бошқариш учун воситалар ва ресурсларни тақдим этишдан иборат.</p>	<p>Ҳамжамият: бу лойиҳага қизиққан ёки унинг натижаларидан таъсирланган фуқаролар бўлиши мумкин. Уларнинг роли лойиҳани қўллаб-қувватлаш, у ҳақида маълумот тарқатиш ва уни амалга оширишда иштирок этишни ўз ичига олиши мумкин.</p>

Биргаликда молиялаштириш соҳасидаги **халқаро амалиёт** жуда хилма-хил бўлиб, ҳар бир мамлакатнинг ўзига хос шартлари ва эҳтиёжларига боғлиқ.

Мисол учун, Россияда ёшлар ишлари бўйича **Федерал Агентлик** (Росмолодеж) ёшлар ташаббусларини қўллаб-қувватлаш учун грантлар ажратади. бу ёшларга ўз лойиҳаларини амалга ошириш учун маблағ олиш имконини берди.

Шунингдек, халқаро амалиётда **краудфандинг ёки жамоавий молиялаштириш** кўплаб мамлакатларда биргаликда молиялаштиришнинг машҳур усулига айланди. Бу ҳар қандай шахс ёки ташкилотга интернет тармоғи орқали кўплаб одамлардан ўз лойиҳалари учун маблағ тўплаш имконини беради.

Краудфандинг ёки жамоавий молиялаштириш-бу кўп сонли одамлардан, одатда интернет тармоғи орқали лойиҳа ёки ташаббус учун маблағ йиғиш жараёни. Бу янги корхоналар, ноижорат ташкилотлар, рассомлар, мусиқачилар ва бошқаларни молиялаштиришнинг машҳур усули.

Краудфандингнинг баъзи асосий жиҳатлари:

- **Лойиҳаларнинг хилма-хиллиги:** краудфандинг кўплаб лойиҳаларни, шу жумладан стартаплар, ижтимоий ташаббуслар, ижодий лойиҳалар ва бошқаларни молиялаштириш учун ишлатилиши мумкин.

- **Барча фойдалана олиши:** краудфандинг молиялаштиришни кўпроқ одамлар ва ташкилотларга тақдим этади, чунки у анъанавий текширувларини ёки катта бошланғич сармояларни талаб қилмайди.

- **Ҳамжамият:** краудфандинг лойиҳа атрофида ҳамжамият яратишга ёрдам беради, чунки ўз маблағларини инвестиция қиладиган одамлар кўпинча унинг тарафдорлари ва ҳимоячиларига айланишади.

- **Хавф ва мукофот:** краудфандинг лойиҳаларига ҳисса қўшувчилар одатда лойиҳа муваффақиятли бўлмаслиги хавфини ўз зиммаларига оладилар. Бунинг эвазига улар товарлар ёки хизматлардан тортиб компаниядаги улушгача бўлган мукофотларни олишлари мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, краудфандинг катта фойда келтириши мумкин бўлса-да, у хавф ва қийинчиликларни ҳам ўз ичига олади ва потенциал иштирокчилар ўз маблағларини инвестиция қилишдан олдин лойиҳаларни диққат билан ўрганишлари керак.

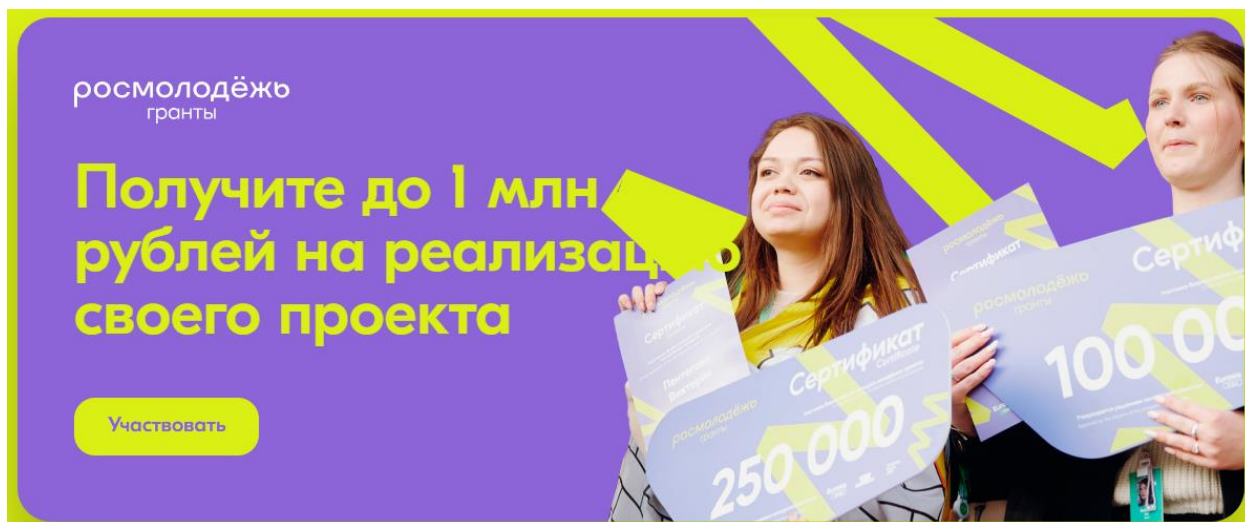
Россияда краудфандинг: Россиядаги кўплаб стартаплар ўз бизнесларини бошлаш учун краудфандингдан (биргаликда молиялаштириш шакли) муваффақиятли фойдаланганлар.

Ушбу мисоллар биргаликда молиялаштириш турли лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш ва амалга ошириш учун самарали восита бўлиши мумкинлигини кўрсатади.

Биргаликда молиялаштириш ёрдамида амалга оширилган муваффақиятли лойиҳаларга мисоллар:

Росмолодеж грантлари: ёшлар ишлари бўйича Federal Агентлик (Росмолодеж) ёшлар ташаббусларини қўллаб-қувватлаш учун грантлар олиш учун аризаларни қабул қилди. 2023 йилда Росмолодеж 1,5 миллиард рублдан ортиқ грантлар ажратди, улар 3 мингдан ортиқ лойиҳалар орасида

таксимланди. Грантлар ёрдамида амалга оширилган баъзи муваффақиятли лойиҳалар:

- Ёшлар Технопарки-Қозонда ёшларнинг илмий-техник ижодини ривожлантириш учун платформа яратиш лойиҳаси
- Эко-мактаб - бу Санкт-Петербург шаҳридаги мактаб ўқувчилари учун экология ва атроф-муҳитни бошқариш бўйича ўқув дастурларини ташкил этиш лойиҳаси.

Биргаликда молиялаштириш, унинг афзалликларига қарамай, айрим камчиликларга ҳам эга. Жумладан:

Ресурслар нотекис тақсимланиши	Кам молиялаштириш хавфи
Биргаликда молиялаштириш ресурсларнинг нотекис тақсимланишига олиб келиши мумкин, чунки одамлар ўзларига бевосита таъсир қиладиган ёки ўзларини янада жозибадор деб биладиган лойиҳаларга сармоя киритишга мойил бўлиши мумкин. Бу етарлича эътибор ёки қўллаб-қувватланмайдиган баъзи муҳим лойиҳалар молиялаштирилмасдан қолишига олиб келиши мумкин.	Агар лойиҳалар биргаликда молиялаштиришга боғлиқ бўлса, улар зарур маблағларни жалб қила олмасликлари хавфи мавжуд, айниқса улар етарлича инвесторларни жалб қила олмасалар ёки улар зарур маблағларни тақдим эта олмасалар.
Бошқарув ва мувофиқлаштириш	Шаффофлик ва масъулият
Бир нечта иштирокчиларни бошқариш ва мувофиқлаштириш қийин ва кўп вақт талаб қилиши мумкин. Бу самарали мулоқотни таъминлаш, умидларни бошқариш ва низоларни ҳал қилиш учун катта ресурсларни талаб қилиши мумкин.	Биргаликда молиялаштириш шаффофлик ва ҳисобдорликни ошириши мумкин бўлса-да, қўшимча қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкин. Масалан, маблағлар қандай ишлатилганлигини кузатиш ва кўрсатиш қийин бўлиши мумкин, айниқса инвесторлар кўп бўлса.

Булар Партисипатор бюджетлаштириш шароитида биргаликда молиялаштиришни кўриб чиқишда эътиборга олинishi керак бўлган муҳим жиҳатлардир.

Бирок, ушбу камчиликларга қарамай, биргаликда молиялаштириш ресурсларни сафарбар қилиш ва фуқароларнинг иштирокини ошириш учун кучли восита бўлиши мумкин.

Биргаликда молиялаштириш ташаббусли бюджетлаштириш амалиётини ривожлантиришда **бир қатор устунликлар** беради. Жумладан:

Рақамлаштириш	Технологиянинг ривожланиши билан биргаликда молиялаштириш жараёни тобора рақамли бўлиб бормоқда. Маблағларни жамлаш ва лойиҳаларни бошқариш учун онлайн платформалар ва мобил иловалардан фойдаланиш тобора кенг тарқалган. Бу биргаликда молиялаштириш жараёнининг мавжудлиги ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади.
Фуқароларнинг иштирокини ошириш	Биргаликда молиялаштириш фуқароларга бюджет жараёнида бевосита иштирок этиш имкониятини беради. Бу фуқаролик иштирокини кучайтиришга ва демократияни мустақкамлашга олиб келиши мумкин.
Молия соҳасидаги инновациялар	Биргаликда молиялаштириш молия соҳасидаги инновацияларни рағбатлантириши мумкин, чунки бу кўплаб фуқаролар ва ташкилотлардан маблағ жалб қилиш имконини беради. Бу янги молиялаштириш моделлари ва воситаларининг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин.
Тўсиқларни енгиб ўтиш	Имтиёзларга қарамай, биргаликда молиялаштириш юқорида қайд этилганидек бир қатор тўсиқларга дуч келиши мумкин, жумладан, ресурсларни нотекис тақсимлаш, маблағ етишмаслиги хавфи, бошқарув ва мувофиқлаштиришдаги қийинчиликлар. Бирок, технологиянинг ривожланиши ва тажрибанинг ошиши билан бу тўсиқларни енгиб ўтиш мумкин.

Яқуний хулоса ва тавсиялар.

Ташаббусли бюджетни биргаликда молиялаштириш фуқароларнинг иштирокини оширишга, шаффофлик ва ҳисобдорликни оширишга ва ресурслардан янада самарали фойдаланишга олиб келадиган кучли воситадир.

Мамлакатимизда Ташаббусли бюджет жараёнига биргаликда молиялаштириш амалиётини қўллаш учун **қуйидаги тавсиялар** бериледи:

Биринчидан, биргаликда молиялаштириш жараёнини бошлашдан олдин, пухта режалаштириш ва тайёргарликни амалга ошириш муҳимдир. Бунга лойиҳа мақсадларини аниқлаш, потенциал хавф ва тўсиқларни баҳолаш ҳамда уларни бошқариш стратегиясини ишлаб чиқиш киради.

Иккинчидан, шаффофлик ва масъулиятни таъминлаш - инвесторларнинг ишончи ва қўллаб-қувватлашини таъминлаш учун юқори даражадаги шаффофлик ва масъулиятни таъминлаш муҳимдир. Бунга лойиҳанинг бориши тўғрисида мунтазам равишда хабардор бўлиш, муаммолар ва тўсиқлар ҳақида очик бўлиш, фикр-мулоҳаза ва **танқидларни қабул қилишга** тайёр бўлиш киради.

Учинчидан, технологиядан кенг фойдалаш - технологиянинг ривожланиши билан биргаликда молиялаштириш жараёнини соддалаштириш ва такомиллаштириш учун янги имкониятлар пайдо бўлади. Онлайн платформалар, mobil иловалар ва бошқа рақамли воситалардан фойдаланиш жараённинг қулайлиги ва самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Тўртинчидан, биргаликда молиялаштириш **фаол жамоани (аудитория)** яратишни талаб қилади. Бунга нафақат ҳисса қўшувчилар, балки лойиҳанинг муваффақиятидан манфаатдор бўлган ҳар бир фуқаро ҳам киради. Кучли ҳамжамиятни куриш лойиҳани қўллаб-қувватлашни оширишга, бу ҳақда кенг жамоатчиликни хабардорлигини оширишга ёрдам беради.

Хулоса қилиб айтганда, Ташаббусли бюджет доирасида биргаликда молиялаштириш амалиётини қўллаш кўплаб ижобий натижаларга олиб келиши мумкин бўлган **кучли ва мослашувчан воситадир.**

Бироқ, уни муваффақиятли ишлатиш пухта режалаштириш, шаффофлик, технологиядан фойдаланиш ва кенг аудиторияни яратишни талаб қилади. Ушбу омилларни ҳисобга олган ҳолда, биргаликда молиялаштириш амалиёти Ташаббусли бюджетнинг **асосий элементи**га айланиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022-йил 25-октябрдаги “Жамоатчилик фикри асосида шакллантириладиган лойиҳаларни молиялаштириш кўламини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-409-сонли Қарори
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 10-апрелдаги “Ташаббусли бюджетлаштириш амалиётини янада такомиллаштириш ҳамда фаол маҳаллаларни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-117-сонли Қарори
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Кенгашининг 2024-йил 30-январдаги “Ташаббусли бюджет жараёнларини ўтказиш ҳамда молиялаштириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш тўғрисида”ги КҚ-666-ИВ-сонли Қарори
4. www.openbudget.uz (Ўзбекистон Республикаси “Очик Бюджет” портали)